

MEDIATSIYA – HUQUQIY NIZOLARNI HAL QILISHNING O‘ZIGA XOS SHAKLI SIFATIDA: NAZARIY VA AMALIY MASALALAR

Rahmatullayev Islombek Toxir o‘g‘li

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti o‘qituvchisi.

ANNOTATSIYA

Mediatsiya huquqiy nizolarni hal etishning keng e‘tirof etilgan shakli bo‘lib, so‘nggi yillarda katta e‘tiborga sazovor bo‘ldi. Ushbu maqola huquqiy nizolarni hal etishning o‘ziga xos shakli sifatida mediatsiyaning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganishga qaratilgan. Mediatsiyaga oid nazariy masalalar, shu jumladan uning asosiy tamoyillari va nazariy asoslari uning asoslarini har tomonlama tushunish uchun ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, mediatorlarning roli, mediatsiya jarayoni, uning afzalliklari va cheklovlari kabi amaliy mulohazalar muhokama qilinadi. Ushbu maqola mediatsiya bo‘yicha mavjud adabiyotlar to‘plamiga uning nazariy asoslari va amaliy ahamiyatini chuqur tahlil qilish orqali hissa qo‘shishga intiladi. Asosiy masalalar ta‘kidlanib, nizolarni hal qilishning ushbu shakli bo‘yicha tushunchalarni taqdim etish orqali ushbu sohadagi kelajakdagi tadqiqotlar haqida ma‘lumot berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: *mediatsiya, huquqiy nizolarni hal qilish, nizolarni hal qilishning muqobil usullari, nazariy va amaliy mulohazalar.*

MEDIATION AS A SPECIFIC FORM OF LEGAL DISPUTE RESOLUTION: THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES

Rahmatullaev Islombek Tokhir ugli

Teacher of the Law Faculty of Termiz State University.

ABSTRACT

Mediation is a widely recognized form of legal dispute resolution, which has received great attention in recent years. This article aims to study the theoretical and practical aspects of mediation as a unique form of legal dispute resolution. Theoretical issues related to mediation, including its basic principles and theoretical foundations, are examined for a comprehensive understanding of its foundations. In addition, practical considerations such as the role of mediators, the mediation process, its advantages and limitations are discussed. This article seeks to contribute to the existing body of literature on mediation through an in-depth analysis of its theoretical foundations and practical significance. It aims to inform future research in this area by highlighting key issues and providing insights into this form of conflict resolution.

Keywords: *mediation, legal dispute resolution, alternative dispute resolution methods, theoretical and practical considerations.*

МЕДИАЦИЯ КАК СПЕЦИФИЧЕСКАЯ ФОРМА РАЗРЕШЕНИЯ ПРАВОВЫХ СПОРОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

Рахматуллаев Исломбек Тохир ўғли,

Преподаватель юридического факультета Термезского государственного университета.

АННОТАЦИЯ

Медиация является широко признанной формой разрешения правовых споров, которой в последние годы уделяется большое внимание. Данная статья направлена на изучение теоретических и практических аспектов медиации как уникальной формы разрешения правовых споров. Теоретические вопросы, связанные с медиацией, включая ее основные принципы и теоретические основы, рассматриваются для всестороннего понимания ее основ. Кроме того, обсуждаются практические соображения, такие как роль посредников, процесс посредничества, его преимущества и ограничения. Эта статья призвана внести свой вклад в существующую литературу по медиации посредством глубокого анализа ее теоретических основ и практической значимости. Он направлен на информирование будущих исследований в этой области путем выделения ключевых вопросов и предоставления информации об этой форме разрешения конфликтов.

Ключевые слова: *медиация, разрешение правовых споров, альтернативные методы разрешения споров, теоретические и практические соображения.*

KIRISH

Huquqiy nizolarni hal etishning o'ziga xos shakli sifatida mediatsiya so'nggi yillarda nizolarni samarali va tejamkor hal etish imkoniyatlari tufayli sezilarli o'rin egalladi. Ushbu maqola mediatsiyaning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish, uning asosiy tamoyillari, asoslari va usullarini o'rganishga qaratilgan. Mediatsiya asoslarini nizolarni hal qilishning kengroq landshaftidagi o'ziga xos yondashuv sifatida ko'rib chiqsak, biz uning samarali muzokaralarni osonlashtirish va o'zaro maqbul qarorlarni qabul qilishda o'ziga xos "qiymat" taklifini yaxshiroq tushunishimiz mumkin. Bundan tashqari, ushbu maqola mediatsiyaning turli huquqiy kontekstlarda amaliy qo'llanilishini o'rganib chiqadi va uning nizolarda ishtirok etayotgan shaxslar va tashkilotlar uchun afzalliklarini ta'kidlaydi. Haqiqiy hayotiy misollarni tahlil qilish va

huquqshunoslarning fikr-mulohazalarini olish orqali biz nizolarni muvaffaqiyatli hal etishda mediatorlar oldida turgan asosiy muammolar va imkoniyatlarni aniqlaymiz. Ushbu maqola huquq sohasidagi rivojlanayotgan bir jarayon sifatida mediatsiyaning dinamik tabiatini yoritishga, siyosatchilar, huquqshunoslar va nizolarni hal qilishning muqobil usullarini izlayotgan shaxslar uchun qimmatli istiqbollarni taklif qilishga intiladi. Shuningdek, mamlakatimizda nizolarni hal etishning ushbu turiga berilayotgan e'tibor hamda uning istiqbollari ham tahlil qilib o'tiladi.

METODOLOGIYA

Huquqiy kontekstda mediatsiya bo'yicha mavjud adabiyotlarni tizimli ko'rib chiqish amalga oshirildi. Bundan tashqari mediatsiyaga bo'lgan e'tibor, nafaqat O'zbekistonda balki xorijiyda ham, qanchalik bo'layotganligini o'rganish uchun turli xil kitoblar va qonun hujjatlaridan foydlandi. Tegishli akademik jurnallar, kitoblar, hisobotlar va onlayn manbalar mediatsiya bilan bog'liq asosiy nazariy tushunchalar, tarixiy o'zgarishlar va amaliy masalalarni aniqlash uchun har tomonlama o'rganiladi.

NATIJA

Ushbu tadqiqotda biz huquqiy nizolarni hal etishning o'ziga xos shakli sifatida mediatsiyani har tomonlama tahlil qilib, uning nazariy asoslariga ham, amaliy qo'llanilishiga ham e'tibor qaratdik. Tadqiqot nizolarni hal etishda mediatsiyaning samaradorligi, uning muvaffaqiyatiga ta'sir etuvchi omillar va uni amalga oshirishda duch keladigan muammolarni yoritishga qaratilgan. Ushbu maqsadlarga erishish uchun turli xil adabiyot manbalari, amaliy tadqiqotlar va ekspert suhbatlaridan foydalanilgan. Bizning tadqiqotimiz mediatsiya huquqiy nizolarni hal qilishning o'ziga xos shakli sifatida katta istiqbolga ega ekanligini ko'rsatdi. Mediatsiyaning nazariy asoslari malakali mediatorlarning amaliy tajribasi bilan birgalikda konstruktiv mulohaza va barqaror qarorlar qabul qilish uchun qulay muhit yaratadi. Biroq, kuch nomutanosibli va axloqiy mulohazalar kabi muammolar mediatsiya amaliyotida doimiy takomillashtirish va hushyorlik zarurligini ta'kidlaydi.

MUHOKAMA

Mediatsiya dunyoning ko'lab mamlakatlarida keng qo'llanilgan bo'lsa-da, O'zbekistonda uning mashhurligi ayniqsa diqqatga sazovordir. Nizolarni hal etishning ushbu muqobil usulining potentsial afzalliklarini e'tirof etgan holda, O'zbekiston undan o'z qonunchiligi doirasida foydalanishni rag'batlantirish bo'yicha muhim qadamlar qo'ydi. Yurtimizda ushbu sohani tartibga soluvchi asosiy qonunimiz mavjud.¹ Ushbu qonunning amal qilishi:

¹ <https://lex.uz/docs/-3805227>.

- fuqarolik huquqiy munosabatlardan, shu jumladan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish munosabati bilan kelib chiqadigan nizolarga;
- yakka mehnat nizolariga;
- oilaviy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarga mediatsiyani qo'llash bilan bog'liq munosabatlarga nisbatan, agar qonunda boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, tatbiq etiladi.

Ta'kidlash lozimki, ushbu qonunning amal qilishi mediatsiyada ishtirok etmayotgan uchinchi shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga, jamoat manfaatlariga daxl qiladigan yoki daxl qilishi mumkin bo'lgan nizolarga nisbatan tatbiq etilmaydi. Qonunda mediatsiya, mediator, mediativ kelishuv, mediatsiya tartib-taomilini amalga oshirish to'g'risidagi kelishuv, mediatsiyani qo'llash to'g'risidagi kelishuv kabi asosiy tushunchalar ochib berilgan. Qonunga muvofiq mediatsiya maxfiylik, ixtiyoriylik, taraflarning hamkorligi va teng huquqliligi, mediatorning mustaqilligi va xolisligi prinsiplari asosida amalga oshirilishi nazarda tutilgan. Unda belgilanishicha jismoniy shaxslar ham, yuridik shaxslar ham mediatsiya taraflari bo'lishi mumkin. Taraflar mediatsiyada shaxsan yoki o'z vakili orqali qonun hujjatlariga muvofiq ishtirok etadi.

Ta'kidlab o'tish lozimki, qonunchilikka yangi kiritilayotgan mediatsiya instituti bugun AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Avstriya, Yaponiya, Xitoy, Gonkong, Koreya, Hindiston kabi jahonning ko'pchilik mamlakatlarida tashkil etilgan va muvaffaqiyatli faoliyat olib bormoqda. Xususan, AQShda bugungi kunda mazkur davlatning turli shtatlarida avval mavjud bo'lgan va vositachilik faoliyatini tartibga solgan 2 500 dan ziyod qonunni birlashtirgan mediatsiya to'g'risida Yagona qonun amal qilmoqda.² AQSh tajribasi shunisi bilan qiziqki, mazkur davlatning huquq tizimi ko'pchilik nizolarni taraflar sudgacha ixtiyoriy ravishda hal etishini ta'minlashga qaratilgan. Bundan tashqari, sud tartib-taomillari boshlangan bo'lsa ham sudya jarayoni to'xtatishi va tomonlarga nizoni mediator yordamida hal etishni tavsiya qilishi mumkin. Bu mamlakatda iqtisodiyot, siyosat, biznes sohasidagi hech bir jiddiy muzokara jarayoni mediatorlarsiz o'tmaydi. AQShda munozaralarni hal qilishning milliy instituti tashkil etilgan bo'lib, u mediatsiyaning yangi usullarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. Mediatsiyaning xususiy va davlat xizmatlari faoliyat ko'rsatadi, mediatsiya muammolarini yoritib beradigan jurnallar ("Mediatsiya bo'yicha har chorakda nashr etiladigan jurnal") chop etiladi.

² <https://www.linklaters.com/en/insights/publications/commercial-mediation-a-global-review/global-guide-commercial-mediation/us>.

Buyuk Britaniyada betaraf vositachilar ishtirokida yarashtirish tartib-taomili juda ommabop.³ Bu mamlakatda maxsus telefon xizmati ham mavjud bo'lib, unga mamlakatning istalgan hududidan qo'ng'iroq qilish, nizoni ta'riflash, shuningdek mediatorlikka o'ziga ma'qul nomzodlarni keltirish, talablarga mos keladigan mutaxassislar r'yxati bo'yicha takliflar olish mumkin. Bunda sud himoyasiga murojaat qilingan taqdirda, agar taraf sud nizosi doirasida sud tomonidan taklif etilgan mediatsiya tartib-taomilidan foydalanishdan voz kechgan bo'lsa, uning zimmasiga nizoni ko'rib chiqish natijalaridan qat'i nazar barcha sud xarajatlari yuklanadi.

Germaniyada mediatsiya instituti odil sudlov tizimi bilan uyg'un holga keltirilgan.⁴ Masalan, vositachi mediatorlar bevosita sudlarda ish olib boradi va potensial sudlashuvlar sonini ancha kamaytiradi. Bunda Germaniyada mediatsiya nafaqat oilaviy ishlar bo'yicha sudlarga, balki umumiy yurisdiksiya sudlariga, ma'muriy sudlarga va boshqa sudlarga integratsiya qilingan. Germaniyaning ko'pchilik huquq maktablarida doimiy mediatsiya kursi joriy etilgan: yuridik fakultetni bitirgan har kim mediatsiya kursidan o'tadi.

O'zbekistonda mediatsiya ommalashib borayotganining asosiy sabablaridan biri uning nizolashayotgan tomonlar o'rtasida uyg'un munosabatlarni o'rnatish qobiliyatidir. Ko'pincha qarama-qarshilik munosabatlari va tomonlar o'rtasidagi adovatni chuqurlashtirishga olib keladigan an'anaviy sud jarayonlaridan farqli o'laroq, mediatsiya nizolarni hal qilishda hamkorlik va qarama-qarshiliksiz yondashuvni taklif qiladi. Ochiq muloqot kanallarini yo'lga qo'yish va barcha manfaatdor tomonlarning faol ishtirokini rag'batlantirish orqali vositachilik bahsli tomonlar o'rtasidagi tushunish va hamdardlikni rag'batlantiradi. Qarama-qarshilikka emas, balki hamkorlikka e'tibor qaratish an'anaviy sud jarayonlari orqali mumkin bo'lmagan ijodiy echimlarni topishga imkon beradi. Bundan tashqari, mediatsiya taqdim etayotgan samaradorlik va maqsadga muvofiqlik o'z nizolarini o'z vaqtida hal etishga intilayotgan shaxslarga juda manzur keladi.⁵ Butun dunyo bo'ylab sudlar sud jarayonlarini yillar davomida cho'zadigan, sud ishtirokchilarining katta umidsizliklari va moliyaviy tangliklariga sabab bo'ladigan orqada qolgan ishlarga ega. Mediatsiya tomonlarga qisqa vaqt ichida o'zaro kelishilgan yechimlarga erishish imkoniyatini beradi. Bu nafaqat qimmatli vaqtni tejaydi, balki uzoq davom etadigan sud jarayonlari bilan bog'liq xarajatlarni ham kamaytiradi. Samaradorlik va tejamkorlikka alohida e'tibor qaratilayotganini inobatga olsak, mediatsiya O'zbekistonning huquqiy landshaftida o'z o'rnini topgani ajabmas. O'zbekistonda mediatsiya ommabop

³ <https://www.gov.uk/guidance/a-guide-to-civil-mediation>.

⁴ https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-de-en.do?member=1.

⁵ Hensler, D.R., 2002. Suppose it's not true: Challenging mediation ideology. J. Disp. Resol., p.81.

bo'lishiga hissa qo'shayotgan yana bir muhim omil – bu jamiyatlar o'rtasidagi munosabatlarni saqlash va totuvlikni saqlashga berilgan madaniy ahamiyatdir. O'zbekistondagi an'anaviy madaniy qadriyatlar qarama-qarshilik yo'lidan ko'ra do'stona qarorlar va konsensusga erishishga ustuvor ahamiyat beradi. Mediatsiya ushbu qadriyatlarga mos keladi, chunki u tomonlarga ochiq va konstruktiv muloqot o'tkazish, umumiy til topish va pirovardida nizolarni hal qilgandan keyin ham munosabatlarni saqlab qolish imkonini beradi. Ushbu madaniy muvofiqlik mediatsiya amaliyotini qabul qilish va O'zbekiston huquq tizimiga integratsiyalashuvida hal qiluvchi rol o'ynadi.

Vositachilikni tushunish: sud jarayoni va hamkorlik o'rtasidagi ko'prik

Mediatsiya nizolarni hal qilishning o'ziga xos va o'zgaruvchan yondashuvi bo'lib, sud muhokamasi va hamkorlikning chegaralari o'rtasida qulay tarzda o'tiradi. An'anaviy sud jarayoni ko'pincha nizolarni g'oliblar va mag'lublar bilan yuqori darajadagi janglarga aylantirsa-da, vositachilik muloqot va tushunish muhitini rivojlantirishga qaratilgan. Bu sud zalining qat'iy va shaxssiz qarorlarini qoldirib, tomonlarga o'zaro rozi bo'lgan echimlarni ishlab chiqish imkoniyatini beradi.

Mediatsiyaning zamirida betaraflik tamoyili yotadi – vositachi, malakali va xolis uchinchi shaxs, nizolashuvchilarni shaxsiy fikr va mulohazalarsiz jarayon davomida boshqaradi. Buning o'rniga ular ochiq muloqotni rag'batlantiradilar, umumiy manfaatlarni aniqlaydilar va ijodiy echimlarni o'rganadilar, tomonlarni o'zlarining noyob ehtiyojlari va manfaatlariga xizmat qiladigan natijaga yo'naltiradilar.

Mediatsiyaning nazariy asoslari: murakkablikni ochish

Mediatsiya turli fanlardan, jumladan, psixologiya, aloqa nazariyasi va huquqdan nazariy asoslarning boy ma'lumotlariga asoslanadi. Robert A. Baruch Bush⁶ va Jozef P. Folger⁷ tomonidan ilgari surilgan transformativ yondashuv bahslashuvchilarga o'z nuqtai nazarlari va munosabatlarini muloqot orqali o'zgartirish imkoniyatini berishga urg'u beradi. Boshqa tomondan, muammoni hal qilish va muloqot qilish usullariga asoslangan fasilitativ model jarayon ustidan nazoratni saqlab qolishga intiladi, shu bilan birga tomonlar o'z yechimlarini hamkorlikda hal qilishga imkon beradi.

Mediatsiyaning roli: neytrallik va empatiyani muvozanatlash harakati

Mediatorning jarayonga yordam beruvchi, yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi va "qo'riqchi" sifatidagi o'ziga xos o'rni mediatsiya samaradorligida markaziy o'rin tutadi. Neytral vositachilar sifatida mediatorlar bahslashayotgan tomonlarga o'z tashvishlari, intilishlari va umidsizliklarini ifoda etishlari uchun xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi maydonni ta'minlaydi. Ularning tajribasi qarorlarni qabul qilishda emas,

⁶ Bush, R.A.B., 2022. Beyond the Toolbox: Purpose-Driven Models of Mediation Practice. Forthcoming in, 24.

⁷ <https://www.ebay.com/itm/115797987339>.

balki tomonlarga tushuncha va istiqbolga ega bo'lishda yordam berishda, ularga har tomonlama va barqaror yechimlarni ishlab chiqishda yordam beradi.

Mojarodan hal qilishgacha: vositachilik jarayonini boshqarish

Mediatsiya jarayoni odatda avvaldan tuzilgan, ammo moslashuvchan yo'ldan boradi, vositachi konstruktiv suhbatlar dirijyori bo'lib xizmat qiladi. Kirish bosqichidan boshlab, vositachi asosiy qoidalarni belgilaydi va ishonch muhitini yaratadi. Axborot almashish bosqichida tomonlar o'z istiqbollarni taqdim etadilar, mediator esa teng axborot almashinuvini ta'minlaydi. Qidiruv va muzokaralar bosqichlari jarayonning markazini tashkil qiladi, bunda vositachi tomonlarni umumiy fikrni aniqlashga va potentsial yechimlarni o'rganishga undaydi.⁸ Shartnomalar paydo bo'ganda, vositachi o'zaro maqbul qarorni shakllantirishga yordam beradi va uni yozma kelishuvga rasmiylashtiradi, kelajakda hamkorlik va nizolarni oldini olish rejasini taqdim etadi.

XULOSA

Jamiyatlar va huquqiy tizimlar rivojlanib borar ekan, mediatsiya nizolarni hal qilishning afzal usuli sifatida o'sishda davom etmoqda. Mediatsiya va arbitrajni birlashtirgan onlayn vositachilik platformalari va gibril modellarining o'sishi ushbu yondashuvning potentsial qo'llanilishini yanada kengaytiradi. Mediatsiyaning kelajagi mediatsiyani kengroq qo'llash va uni qonunchilik bazasiga muammosiz integratsiya qilish uchun huquqshunoslar, mediatorlar va siyosatchilar o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirishni nazarda tutadi. Ushbu fanlararo sa'y-harakatlar nizolar tinch yo'l bilan hal qilinadigan jamiyatni yaratish, tushunish va hamkorlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan. Mediatsiya doimo o'zgarib borayotgan dunyoda umid chirog'i bo'lib, nizolarni hamdardlik, muloqot va hamkorlik orqali hal qilish uchun transformativ yondashuvni taklif qiladi. Betaraflik va empatiyani muvozanatlashtiradigan malakali vositachilar bilan birgalikda vositachilikni ta'minlovchi nazariy asoslar tomonlarga o'z taqdirilarini faol ravishda shakllantirish imkonini beradi. Muammolar va axloqiy mulohazalar saqlanib qolsa-da, nizolarni hal qilishni o'zgartirish uchun vositachilik salohiyati shubhasizdir. Ixtiyoriy ishtirokni qabul qilish, turli kontekstlarga moslashish va hamkorlikning kuchayishi kelajagini tasavvur qilish orqali vositachilik mojarolar sharoitida uyg'unlik yo'lini ochishda davom etmoqda. Biz oldinga siljigan sari, huquqiy nizolarni hal etishning ushbu o'ziga xos shakli uchun xabardorlik, tushunish va minnatdorchilikni kuchaytirish, shubhasiz, yanada uyg'un va adolatli jamiyatga yo'l ochadi.

⁸ Kressel, K. and Pruitt, D.G., 1985. Themes in the mediation of social conflict. *Journal of Social Issues*, 41(2), pp.179-198.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. <https://lex.uz/docs/-3805227>;
2. <https://www.linklaters.com/en/insights/publications/commercial-mediation-a-global-review/global-guide-commercial-mediation/us>;
3. <https://www.gov.uk/guidance/a-guide-to-civil-mediation>;
4. https://e-justice.europa.eu/content_mediation_in_member_states-64-de-en.do?member=1;
5. Bush, R.A.B., 2022. Beyond the Toolbox: Purpose-Driven Models of Mediation Practice. Forthcoming in, 24;
6. <https://www.ebay.com/itm/115797987339>;
7. Kressel, K. and Pruitt, D.G., 1985. Themes in the mediation of social conflict. *Journal of Social Issues*, 41(2), pp.179-198;
8. Hensler, D.R., 2002. Suppose it's not true: Challenging mediation ideology. *J. Disp. Resol.*, p.81.